

Handleiding

voor de formulering van een

beleidsplan (liturgie en) kerkmuziek

in r.-k. parochies

Inleiding

Een beleidsplan kerkmuziek is onderdeel van een groter geheel. De parochie heeft doorgaans een beleidsplan waarin visie en doelstellingen zijn omschreven, evenals termijnen en routes om doelen te realiseren. Een goed beleidsplan kan dienen als 'spoorboekje', als evaluatie- en sturingselement.

Kerkmuziek kan niet los gezien worden van de liturgie. Toch beperkt deze handleiding zich tot een wegwijzer voor het schrijven van een beleidsplan kerkmuziek, omdat kerkmuziek een specifiek terrein is en specifieke vakkennis vraagt.

De opbouw van een grote kerkmuzikale praktijk biedt mogelijkheden voor o.a. kerkopbouw en catechese. Daarmee kan de kerkmuzikale praktijk een spilfunctie bekleden in de gemeenschapsopbouw. Het behoort tot de competenties van een goed kerkmusicus zich bewust te zijn van de belangrijke plaats die hij daarin inneemt.

Aangezien de pluriformiteit¹ groot is en derhalve geen enkele parochie hetzelfde is, kan dit document niet meer zijn dan een **handleiding** om tot een ter plaatse bruikbaar beleid te komen. Een handleiding die kan helpen bij de ontwikkeling van een visie op (liturgie en) kerkmuziek en die een overzicht geeft van de (on)mogelijkheden. Een handleiding die tevens als wegwijzer kan dienen m.b.t. de organisatie en uitwerking van het geformuleerde beleidsplan.

4 Fasen

Deze handleiding doorloopt vier fasen waarin steeds de basale vragen: "waarom (wat) en hoe" aan de orde komen:

- Fase 1: Onderzoek naar de status quo
- Fase 2: Onderzoek naar de wensen en mogelijkheden
- Fase 3: Schrijven van een beleidsplan
- Fase 4: Organiseren en uitvoeren

Aansluitend vindt men in het 'aanhangsel':

- een beschrijving van de diverse koorsoorten zoals die op dit moment in de Nederlandse parochiekerken voorkomen;
- een beschrijving van hetgeen verstaan wordt onder een bloeiende en ideale kerkmuzikale praktijk;

¹ Denk aan de locatie van het kerkgebouw (platteland, stad, vinexlocatie etc.); de signatuur van de parochie; de bevolkingssamenstelling (jong of juist vergrijsd); het kerkgebouw zelf en de aanwezige faciliteiten; het huidige korenbestand, instrumentale ensembles en het personele bestand; beschikbare menskracht en middelen enz.

- contactgegevens van de organisatie die u desgewenst kan helpen, want u hoeft het niet alleen te doen.

Fase 1

Waarom? een onderzoek naar de bestaande situatie?

- a. De bestaande situatie onderzoeken geeft overzicht en inzicht in hetgeen er feitelijk is.
- b. De status quo maakt inzichtelijk waar je staat t.a.v. een bepaald (deel)onderwerp.
- c. Eventueel passief beleid uit het verleden heeft bloot gelegd hoe alles zich ontwikkelt als je niets onderneemt².
- d. Indien er al beleid was: wat waren de doelstellingen en wat is er van verwezenlijkt.
- e. Afhankelijk van de kwaliteit van de huidige situatie kan worden besloten om (op onderdelen) voort te borduren op wat er is of (op onderdelen) om te buigen/opnieuw te beginnen.
- f. Naar het nabije verleden kijkend: wat is geprobeerd en gelukt of mislukt en hoe kwam dat; wat vond men al jaren nodig en is nooit gebeurd.
- g. Als de aanleiding voor een (nieuw) beleidsplan een gewijzigde parochiesamenstelling (fusie; samenwerkingsverband; cluster; federatie e.d.) betreft, is aanvullend onderzoek naar de verschillende culturen van de fusiepartners belangrijk. Zeker als het beleidsplan tot doel heeft ook op kerkmuzikaal terrein te gaan samenwerken en eventueel bestaande structuren in elkaar te schuiven.

Hoe? Wees eerlijk en objectief

Hoe? Wees eerlijk en objectief: maak de bestaande situatie niet (on)gunstiger dan de werkelijkheid. Het onderzoek naar de bestaande situatie richt zich op een feitelijke inventarisatie naar:

- h. het aantal koren, ledenaantallen en leeftijdsopbouw;
- i. koorsoorten en repertoires;
- j. de kwantiteit en kwaliteit van het personeel (de kerkmusici) en hun huidige (eventueel contractueel vastgelegde) verantwoordelijkheden;
- k. de faciliteiten: repetitieruimte; (benutte of aanwezige) vormings- en toerustingsmogelijkheden voor koristen en personeel; voldoende en adequaat instrumentarium; beschikbare repetitietijd en geldelijke middelen;
- l. het huidige draagvlak voor de ontwikkeling van de kerkmuziek ter plaatse tot nu toe.

² *Voorbeeld 1 t.a.v. werving:* zonder actie meldden zich er bijvoorbeeld vanzelf veel jongeren of uitsluitend senioren aan als korist;

Voorbeeld 2 t.a.v. hiaten: individuen sprongen in de gaten die vielen en daardoor bestaat de parochie nu uit een aantal autonoom functionerende groepen die afzonderlijk hun eigen plan trekken.

Fase 2

Waarom? wensen en mogelijkheden onderzoeken?

Fase 2 betreft het visionaire deel: daar is naast onderzoek, fantasie, het 'experiment' en durf (geef nieuwe ideeën de kans!), veel vakkennis en expertise essentieel. Het hele proces van onderzoek naar wensen en mogelijkheden voor de eigen situatie en het zich op de hoogte stellen van goed lopende praktijkvoorbeelden, het praten en het nadenken erover, betekent het verzamelen en bij elkaar brengen van elementen die tezamen uiteindelijk resulteren in een duidelijke visie op de toekomst en de (plaatselijke) kerkmuziek.

Hoe? komt de commissie tot een afgewogen wensenpakket en een antwoord op de vraag of het ook uitgevoerd kan worden?

- a. De werkcommissie³ dient zich in deze fase op de hoogte te stellen van voorbeeld(ige-)praktijken om dat vervolgens realistisch te projecteren op de eigen parochie met inachtneming van de eigen wensen en (on)mogelijkheden⁴.
- b. Vraag parochiebreed naar de wensen⁵.
- c. Onderzoek de potentie aan menskracht in de parochie.
- d. Onderzoek of de verantwoordelijken voor de uiteindelijke uitvoering gemotiveerd zijn en voldoende competent⁶.
- e. Vraag de verantwoordelijken voor de uiteindelijke uitvoering naar hun visie.
- f. Peil de flexibiliteit van de uitvoerenden: de huidige koorleden en hun kader.

³ Zie fase 3; a.

⁴ Complexe wensen vragen meer tijd en kunnen vaak beter gefaseerd gerealiseerd worden: een beleidsplan strekt zich dan ook uit over meerdere jaren.

⁵ Zonder meteen de restricties van betaalbaarheid daaraan te koppelen of andere barrières op te trekken, omdat deze voorwaarden de creatieve fantasie belemmeren: bovendien blijken vaak op het eerste gezicht onmogelijk te realiseren wensen toch mogelijk of zelfs noodzakelijk.

⁶ Denk aan de mogelijkheid personeel bij te laten scholen om de nieuwe uitdaging aan te kunnen.

Fase 3

Waarom? een beleidsplan kerkmuziek en een meerjaren werkplan?

We werken graag doelbewust en gestructureerd en willen alle mogelijkheden optimaal benutten. Daar is een meerjaren werkplan voor nodig. Een dergelijk plan dwingt tot nadenken over de huidige en toekomstige situatie en welke stappen/fasen daarvoor moeten worden doorlopen. Daarvoor moet de plaatselijke situatie inzichtelijk worden gemaakt. Een helder zicht op hetgeen je wilt bereiken in de toekomst vraagt om visieontwikkeling. Het is tegelijkertijd een bezinning (bijvoorbeeld na een fusie) op de functie van kerkmuziek/liturgische muziek.

Wat? wil je bereiken met de plaatselijke kerkmuzikale praktijk?

Er kunnen verschillende doelen worden nagestreefd, zoals bijvoorbeeld:

- revitaliseren van de kerkmuzikale praktijk;
- herschikking na een fusie en/of gewijzigd samenwerkingsverband en/of de vorming van een cluster (enzovoorts);
- de wens om de bestaande pluriformiteit tot uitdrukking te brengen in de koren (koorsoorten) en de repertoires;
- catechetische doelstellingen of gemeenschapsopbouw via de kerkmuzikale praktijk;
- meer en grotere koren met een hogere kwaliteitsdoelstelling;
- naadloze aansluiting bij de gewenste liturgische praktijk.

Wat? is eigenlijk een goede en bloeiende kerkmuzikale praktijk?

(zie aanhangsel)

Hoe? te beginnen en hoe te werk te gaan?

Volg een strakke procedure zoals bijvoorbeeld:

- a) Het kerkbestuur stelt een werkcommissie in, bestaande uit (afvaardigingen van) pastoraal team, kerkbestuur, koren en andere werkgroepen die zich met (liturgie en) kerkmuziek bezig houden. Daarnaast participeren alle dienstdoende kerkmusici van de parochie;
- b) de werkcommissie krijgt de opdracht het beleidsplan in 1^e concept te schrijven;
- c) het 1^e concept wordt besproken met het kerkbestuur;
- d) de werkcommissie stelt het 1^e concept bij n.a.v. het overleg met het kerkbestuur;
- e) creëren van draagvlak: het 2^e concept wordt aan de parochie in een aparte bijeenkomst voorgelegd;

- f) het 2^e concept wordt bijgesteld n.a.v. de parochiebijeenkomst;
- g) het definitieve beleidsplan wordt door het kerkbestuur besproken in het licht van het totale beleid en vervolgens vastgesteld in bijzijn van pastoraal team en de kerkmusicus/kerkmusici met een formele aanstelling;
- h) het financiële aspect: de begroting van (de onderdelen van) het beleidsplan worden vastgesteld door het parochiebestuur in overleg met de werkcommissie.

Fase 4

Wie? bewaakt de logistiek en welke competenties hebben mensen nodig?

Wie? bewaakt de logistiek rond het realiseren van een werkplan om de gestelde doelen te bereiken en welke competenties hebben mensen nodig om een en ander te realiseren?

1. Inhoudelijke beschrijving van de nieuw beoogde constellatie, taakomschrijvingen en het vinden van draagvlak:
 - beschrijving van de beoogde koorsoorten;
 - beschrijving van het benodigde type kerkmusicus/profiel;
 - taken van het koor;
 - taken van de kerkmusicus;
 - taken van het kerkbestuur;
 - draagvlak: de parochiegemeenschap zelf;
 - afstemming binnen een cluster of samenwerkingsverband/federatie.
2. Spreek helder af waar en bij wie het initiatief ligt bij de verschillende onderdelen en hoe de taakverdeling is voor de verschillende partijen: *(n.a.v. het beleidsplan volgt hier puntsgewijs de opsomming van actiepunten met een taakverdeling erbij. Bijvoorbeeld:)*
 - opsomming van de onderdelen die tezamen de nieuw beoogde praktijk vormen;
 - omschrijving van het beoogde muzikale niveau en de verschillende muzikale activiteiten (verzorging liturgie; koorconcerten; orgelconcerten; bovenplaatselijk functioneren);
 - opsomming van allen (groepen en individuen inclusief hun functies) die kunnen en willen deelnemen aan de nieuwe constellatie;
 - het stimuleren en entameren van de betrokkenheid van koren en hun kader bij de kerkgemeenschap;
 - opsomming van de (benodigde) competenties van o.a. de (benodigde) kerkmusicus/kerkmusici; organisatoren enz.

Bij bovenstaande punten steeds toevoegen: **wie** gaat het doen; **wat** gaat hij doen; **hoe** gaat hij dat doen en **wanneer** gaat hij dat doen? Wie controleert, houdt het tijdpad in de gaten, stuurt e.d.

Aanhangsel

Achtergrondinformatie

Inhoud:

1. Overzicht en typering van koorsoorten

Een beschrijving van de diverse koorsoorten

2. Een typering van 'de ideale kerkmuzikale praktijk'

Een beschrijving van hetgeen verstaan wordt onder een bloeiende en ideale kerkmuzikale praktijk

3. Een beleidsplan kerkmuziek. De NSGV kan helpen: u hoeft het niet alleen uit te vinden!

Contactgegevens van de organisatie die u desgewenst kan helpen.

1. Overzicht en typering van koorsoorten

I Algemeen

1. stemvorming

Een gedegen stemvorming is niet alleen doorgedrongen bij de cantor, de dirigent en de voorganger als hét middel om de kwaliteit van zingen te verbeteren, maar ook bij het hele koor (en dat van de individuele korist) staat stemvorming hoog in het vaandel.

2. financiën

De geldstromen gaan niet vanzelfsprekend meer naar de traditionele gemengde koren, die het merendeel van de taken tijdens de vieringen van de liturgie heeft. Het besef is gegroeid dat een eenzijdige aandacht voor één koorgroep negatieve consequenties heeft gehad voor andere koorgroepen. Gebrek aan financiële middelen hadden onmiddellijk gevolgen voor het niveau van kennis en vaardigheden van het kader van de onderbedeelde koorgroepen en daarmee had het tevens zijn negatieve gevolgen waar het ging om o.a. repertoirekeuze, de kwaliteit van de uitvoering en de communicatie met degenen die de kwaliteit van de liturgische vieringen dienden te bewaken.

II Specifiek

a. Kinderkoor

Het kinderkoor (leeftijdsgroep van globaal 6 tot 12 jaar) verzorgt doorgaans de vieringen met kinderen en hun ouders/verzorgers. De ouders bereiden in de regel de vieringen voor in een werkgroep, meestal onder leiding van de pastoor of voorganger. Het niveau van opleiding is doorgaans niet hoog. Gelukkig groeit het besef dat juist het kind een minimum muzikale opleiding nodig heeft om als korist gemotiveerd te worden en te blijven. In de diverse diocesen worden er door de Nederlandse Sint-Gregoriusvereniging (NSGV) projecten georganiseerd om door middel van intensieve training van koorleiders en begeleiding van koorbesturen de kwaliteit van de kinderkoorzang te verhogen.

b. Jongerenkoor

Het jongerenkoor heeft niet zelden een eigen achterban, een eigen publiek, binnen de parochiegemeenschap. De repertoires van de verschillende jongerenkoren lopen uiteen van profane muziek tot een voorzichtige verbreding naar meer verantwoord liturgisch repertoire. De tekstkeuze is veelal gericht op de leeftijdscategorie van globaal 12 tot 20 jaar. Veel teksten worden gekarakteriseerd door bestaansverheldering en zijn nogal eens een uiting van een horizontale geloofsbeleving. Door landelijke instanties is intussen verantwoord liturgisch materiaal ontwikkeld dat aansluit bij de belevingswereld van jongeren en een brug kan slaan naar het gevestigde repertoire van liturgische muziek.

c. Ritmisch koor

Het zogenaamde "ritmisch koor" is veelal een 'voormalig' jongerenkoor, waarvan de leden het koor niet hebben verlaten vóór het dertigste levensjaar, maar waar wel voortdurend aanwas is van jonge mensen, waardoor alle leeftijden zijn vertegenwoordigd. Door de aanwezigheid van alle leeftijden heeft men de term 'jongerenkoor' willen verlaten. Het repertoire steunt veelal op profane muziek.

d. Tussen- of Middenkoor

Begin jaren negentig van de vorige eeuw zag deze nieuwe koorsoort het licht. De leeftijdsgroep tussen globaal (30)35 en 45(50) is over het algemeen ondervertegenwoordigd in de parochies. Men kan stellen dat het korenbestand in dit geval een weerspiegeling is van het kerkbezoek. Velen binnen deze leeftijdscategorie laten hun geluid en (muzikale) interesse thans doorklinken in het Tussen- of Middenkoor. Zij plaatsen zich qua leeftijd 'tussen' of 'midden' het jongerenkoor en het traditioneel parochieel gemengde koor. De afgelopen tien jaar zijn diverse koren van dit type ontstaan en vervullen thans een functie voor de betreffende leeftijdsgroep. Het repertoire varieert van het hernemen van het repertoire van kerkmuziek uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, het zingen van profane muziek tot de nieuwe Nederlandstalige liturgische muziek of een combinatie van dit alles.

e. Traditioneel (parochieel) gemengd koor

Dit koortype is voor de wekelijkse kerkganger het meest bekende koortype met de meest uitgebreide liturgische functie, doorgaans functioneren zij elke zondag en elk kerkelijk feest. Het repertoire was voor het Tweede Vaticaans Concilie uitsluitend in

het Latijn: gregoriaans en meerstemmige muziek uit de 'schat der eeuwen'. Na het concilie vond bij diverse koren een overschakeling plaats naar Nederlandstalig repertoire. De meeste koren bleven echter ook Latijnstalig repertoire zingen en voegden het Nederlandstalig repertoire daar aan toe. Veel van deze koren zijn thans sterk aan het vergrijzen. Tot de belangrijkste oorzaken horen enerzijds de veranderde mentaliteit ten aanzien van de deelname aan de wekelijkse viering van de liturgie. Met name jongere mensen willen zich niet meer wekelijks binden aan de viering van de liturgie. Ook het ontbreken van doorstroming vanuit andere koren naar dit type koor stagneert, omdat er geen aansluiting is wat betreft repertoire (en niet zelden leeftijd).

f. Dameskoor

De dameskoren ontstonden in de jaren zestig van de vorige eeuw enerzijds toen het niet langer verboden was voor vrouwen om lid te zijn van een kerkkoor en anderzijds toen het maatschappelijk niet langer mogelijk was voor heren om doordeweeks te zingen tijdens de gelegenhedsliturgie. Zij vervullen een uiterst belangrijke functie bij de muzikale verzorging van de gelegenhedsliturgie.

g. Herenkoor

De herenkoren werden vóór het Tweede Vaticaans Concilie in de regel aangevuld met de jongens van het jongenskoor. Een aantal herenkoren zijn na het concilie niet gefuseerd met het dameskoor of hebben het koor niet willen of kunnen uitbreiden met vrouwelijke sopranen en alten en zijn, na de teloorgang van de jongenskoren, als herenkoor verder gegaan. Hun repertoire is vooral het repertoire van 19^e eeuwse kerkmuziek en al of niet het gregoriaans.

h. Schola Cantorum

De gregoriaanse Schola Cantorum is doorgaans een mannenkoor (er bestaan enkele vrouwenschola's) dat uitsluitend gregoriaans zingt.

De psalmist en cantor

Naast het hierboven genoemde korenbestand beschikken vele parochies tegenwoordig over een cantor en/of psalmist. De psalmist heeft een specifieke functie: hij zingt de antwoordpsalm en alleluiavers tussen de lezingen, terwijl hij zo nodig ook de gelovigen uitnodigt om hun partij mee te zingen. De psalmist functioneert niet uitsluitend als er geen koor is, maar is altijd in functie, ook als koor en organist aanwezig zijn. Hij vervult naast de lector, een onvervangbare rol bij de Dienst van het Woord in de liturgie. De psalmist kan ook de rol van cantor vervullen bij het zingen van de overige gezangen in de viering en het leiding geven aan de samenzang samen met organist (en koor).

2. Een typering van 'de ideale kerkmuzikale praktijk'

Bij een beeld van een ideale of bloeiende kerkmuzikale praktijk komen een paar kernwoorden naar voren: visie en draagvlak. Voorwaarde voor een bloeiende praktijk is primair dat alle partijen (parochiebestuur, parochianen, musici en koristen) een beleidsmatige visie op liturgie en kerkmuziek van harte onderschrijven en financieel ondersteunen en stimuleren. Een goed parochieel beleidsplan betreffende liturgie en kerkmuziek zal rekening houden met de plaatselijke mogelijkheden en de signatuur van de gemeenschap.

Belangrijk hierin zijn de voorwaarde scheppende factoren zoals een goed en adequaat instrumentarium, bibliotheek en goed geoutilleerde accommodatie.

Ideaal is een gemeenschap waarin koren functioneren van verschillende leeftijdscategorieën, zoals kinderkoor, jongerenkoor, tussen- of middenkoor, gemengd koor en eventueel de gregoriaanse Schola Cantorum. Ideaal is wanneer de koren een afspiegeling zijn van de parochie.

In de ideale praktijk is de professionele kerkmusicus de leider van alle koren die een brug weet te slaan tussen het verschil in muzikale interesse per koor, vertaald in de diverse en vaak uiteenlopende repertoires. Op die manier kan de doorstroming van koorgroep naar koorgroep veilig worden gesteld. In die situatie beschikt de parochie over een basisrepertoire dat door alle koren (en de kerkgangers) gekend wordt.

De kerkmusicus wordt bijgestaan door de koorbesturen (eventueel onder leiding van een centraal bestuur voor de gehele koorkepel) en (eventueel) amateurmusici.

Afhankelijk van de sociale stratificatie van de parochie zal altijd gestreefd worden naar de oprichting / instandhouding van een kinderkoor, ook al om verzekerd te zijn van voldoende aanwas (op termijn) voor de andere koren.

Alle koristen genieten een muzikale opleiding (elementaire muziektheorie en zangtechniek), maar krijgen ook liturgische vorming.

3. Een beleidsplan kerkmuziek. De NSGV kan helpen!

U hoeft het niet alleen uit te vinden! De NSGV behartigt namens en in opdracht van de bisschoppenconferentie de kerkmuziek in r.-k. Nederland in de ruimste zin van het woord. De NSGV heeft – naast een landelijk bestuur en secretariaat – in elk bisdom een eigen afdeling. Kijk op www.nsgv.nl voor alle contactgegevens. De NSGV heeft de expertise om desgewenst het traject – op weg naar een uitgewerkt beleidsplan kerkmuziek – te begeleiden. De bestuurders van de diocesane NSGV kennen interessante kerkmuzikale praktijken in de regio die eventueel als voorbeeld kunnen dienen.
